

TARP ŠLOVĖS IR DOROS

O, koks didelis Dievo Tėvo dosnumas, kokia didelė ir nuostabi žmogaus laimė! Jam leista turėti tai, ko pageidau, ir tapti tuo, kuo panorės.

Džovanis Piko dela Mirandola (1463–1494)

Vakarų kultūros posūkį nuo Būties rašto prie istorijos rašto lydėjo esminės doros gyvenimo permainos. Sparčiai asmenėjantis dvasinis Europos gyvenimas atvedė pasaulin dvilypės prigimties žmogų – laisvą, socialinius bei metafizinius saitus sutraukiusią ir sykiu vienišą, menką, laisvės naštos prislėgtą būtybę. Šis žmogus ir bėgo nuo laisvės, pakludamas Martyno Liuterio (Martin Luther, 1483–1546) žodžiui – iki galo atsiduodamas rūstaus Dievo malonei (protestantiškas vokiečių pasaulis) ir drauge vaikiškai žiauriai mėgavosi pragaištinga egocentriškos laisvės saldybe (humanistinis italų kraštas). Vienur laisva asmens valia atmesta kaip šventvagiškas geismas prilygti Dievybei, kitur – suabsoliutinta kaip žmogaus dieviškumo apraiška. Atviroje XVI a. Lietuvos kultūroje humanistinis absoliučios laisvės pradas atrado palankesnę dirvą, nei patvaldiškon Dievo valdžion lenkianti protestantizmo dvasia: net dalies lietuvių šviesuomenės perėjimas prie Liuterio ar Kalvino (Calvin) mokymo buvo ne tiek egzistenciškai pagrįstas bėgimas nuo laisvės, kiek jos išpažinimas ir išorinis demonstravimas. Renesanso laikų LDK istorinės literatūros sklaida patvirtina dvasinę ano meto Vilniaus ir Romos giminybę.

Asmeninėmis galiomis „būties namus“ rėsdamasi humanizmo asmenybė kūrėsi ir naują etiką savo darbams, neišsitenkantiems tarp dorinių krikščionybės tiesų, pagrįsti. Ano meto minties akistatoje su negrįžtamai bėgančiu, žmogaus gyvenimą griaunančiu laiku gimė italų Renesanso etinis mokymas, asmens šaunumą, prigimtą galią garbstantis. Pragaištingą laiko tėkmę Renesanso žmogus įstengė pažaboti, įžvelgęs joje neribotas galimybes savo šaunumui pasireikšti, paversdamas laiką „veiklos lauku, kuriame mirtingas žmogus galėjo įgyti žemišką (istorinį) nemirtingumą“¹.

Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski), humanizmo dvasią atliepdamas, veiklumą, gyvybinę energiją, gebėjimą priešintis nepalankiam likimui iškelia virš visų žmogaus savybių. Viduramžiais vyravusios krikščioniškos doros tiesos jo darbuose yra ne tik gerokai iškreiptos, bet dažnųsyk ir savo priešybe paverstos. Didžiausia blogybe laikoma ne Dievo, drauge gėrio, tiesos, meilės išdavystė, bet žmogiškos prigimties užduoto tikslo nepaisymas. Sykiu prapuola aiški riba tarp pikta ir gera, tarp melo ir tiesos. Išmintis žmogui esą Dievo duota ne gėriui nuo blogio atskirti, ne tiesai pažinti ir jai tarnauti, bet „amžiais trunkančios šlovės ieškoti ir jai pasiekti“. Todėl didžiausios nuodėmės, užkertančios kelią „istorinėn amžinybėn“, – tai tinginystė ir proto aplaidumas. Prigimties priesako nevykdąs – aktyvios veiklos atsižadėjęs asmuo neturys teisės ne tik į amžiną gyvastį kultūros rašte, bet ir į šiapusinį gyvenimą. Strijkovskio įsitikinimu, Romos imperatorius Aleksandras Severas, Egipto viešpačiai teisingai tinginius iš šalies tremdavę ir mirtimi bauddavę. Mat tingaus žmogaus ir gyvenimas, ir mirtis vienodos vertės esą – „apie jį gyvą, kaip apie mirusį, šlovė ir istorijos tyli, nes juk nieko dora neveikia, bet nereikalinga ir nenaudinga našta žemei būdamas, gimė vien duonai gadinti...“²

¹ М. Барг, *Эпохи и идеи. Становление историзма*, М., 1987, p. 248.

² М. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi*, t. 1–2, Warszawa, 1846, 1, XXXV–XXXVI.

Lietuvos Renesanso raštuose pakinta „dorybės“ sąvokos reikšmė. „Dorybė“ (lenk. – cnota) bei lotyniškas jos atitikmuo „virtus“ – itin dažni žodžiai tuometėje krašto istorinėje literatūroje. Tačiau jų reikšmė, kaip ir pamatinė italų humanistinės etikos kategorija virtu, neturi nieko bendra su tradiciškai suvokiamomis dorinėmis savybėmis, su gerais darbais. Virtu – tai įgimtas talentas, šaunumas, dvasios jėga, žmogaus pastanga pergalėti fortūną³. Šitokia „dorybė“ grindžiama dorovė buvo iš esmės herojinė, žmogaus valią absoliutinanti, anapus gėrio ir blogio vedanti. Vertę ji teikė ne kiekvienam savitam asmeniui, bet tik asmenybei – ypatingais sugebėjimais ir darbais iš žmonių būrio išsiskiriančiam individui. „Dorybės numylėtiniai“ stovį virš tamsios minios (lenk. – czerń) ir šios paprotinei teisei nesą pavaldūs. Renesanso etika išreiškė stichišką titaniškos asmenybės geismą įtvirtinti pasaulyje savąjį ego, pažaboti fortūnos – „kaprizingos moters“ (Nikolas Makiavelis (Niccolò Machiavelli)) – įgeidžius⁴.

Etinis humanizmo mokymas asmenį kreipė į vienatinį aukščiausią tikslą – į „amžiną šlovę“ žemės pasaulyje. Strijkovskio teigimu, pagrindinė didaktinė istorijos užduotis – ne atgailon žmogų vesti, bet žadinti jo sieloje „šlovės nemarybės“ geismą. Taip „dorybė“ atremiama žemiškos garbės siekin. Pasak Kronikos, kaip motina vaikus žaisliuku, taip historiografija šauniais protėvių žygiais daugel žmonių „šlovėn ir dorybėn“ priviliojanti, „nes kas gi žmogų paskatintų eiti sunkiais dorybės keliais, jeigu jis matytų, kad visų kitų dorybėmis garsėjusių vyrų šlovė ir atminimas tik iki mirties tęsiasi, o paskui, laikinam gyvenimui pasibaigus, drauge su kūnu turi būti palaidojamas ir tarsi burbulas lietaus vandenyje pražūti?“⁵ Rimša, aprašydamas Kristupo Radvilos žygius, visų pirma tikisi paskatinsiąs savo tėvynainius „amžinos šlovės“ siekti. Pasak poeto, „kas turi dorybės, tam ir garbė miela“ (kto ma virtutem, honestum mu miło). Gražu esą ten, „kur dorybė su šlove susibičiuliauja“. „Dorajai šlovei“ lemta žmogaus darbus tvarkyti⁶.

Šitai palenkus „dorybę“ šios žemės šlovei, dorinis žmogaus gyvenimas virto lygstamas, santykinis. Asmens elgsena tapo orientuota ne transcendentinėn Būties tieson, ne į ontologinį gėrį, bet istorijos horizontan ir žemės gėrybėna. Renesanso kultūroje išaugo doros ir laisvės, doros ir žemiškos šlovės įtampa. Garbėn „dorybės“ vedamas žmogus vis labiau tolo nuo doros tiesų, nuo ontologinių savo gyvenimo pagrindų. Šlovei aukojami darbai ėmė įgyti demonišką, cinišką atspalvį, audringame Renesanso gyvenime atsivėrė „išvirkščioji titanizmo pusė“⁷.

1574 m. Krokuvoje išėjusioje Strijkovskio poemėlėje „Dorybės pasiuntinys“ („Goniec Cnoty...“), kaip ir italų humanisto Džovanio Piko dela Mirandolos (Giovanni Pico della Mirandola) „Kalboje apie žmogaus orumą“, teigiama, jog Dievas suteikęs žmogui visišką valios laisvę ir asmens dvasinį augimą patikėjęs jo paties galioms: „Žmogaus protą teikėsi Dievas taip išpuošti, / Kad žmogus savo supratimu gali daryti, ką nori“⁸. Dvi seserys, Dorybė ir Šlovė, apdovanojusios žmogų „laisva mintimi, laisva sąžine“. Tad asmuo turįs visišką pasirinkimo laisvę ir beribio tobulėjimo galimybę⁹. Dorybė esanti ne įgimta ar Dievo duota, bet įgyjama asmenėmis galiomis – lavinantis, sielą prusinantis. Nes žmogaus prigimtis – tai „tuščia lenta“, kurią išmarginti privalą protas ir valingas asmenybės ugdymas: „protas ją / prigimtį / kaip gegužės lietų apvaisina“¹⁰.

Ne Kristaus, o Sokrato asmuo keliamas poemoje kaip tobulo žmogaus pirmavaizdis. Ne meilė, bet protas dedamas asmens kasdienio gyvenimo pamatuosna. „Viskas gerai, kur protas sveikas“, „protą turėdamas, viską turi“, „protas – gyvenimo vadovas“, – tikina Strijkovskis¹¹. Nieko pasaulyje

³ О. Вайнштейн, *Западноевропейская средневековая историография*, М.–Л., 1964, р. 244.

⁴ А. Лосев, *Эстетика Возрождения*, М., 1982, р. 61.

⁵ М. Strykowski, *Kronika...*, 1846, 1, XXXIII–XXXV.

⁶ А. Rymza, *Deketeros akroama, to jest dziesięcioroczne powieści wojennych spraw [...] księcia Krzysztofa Radziwiłła...*, Wilno, 1585, р. 7.

⁷ А. Лосев, 1982, р. 120.

⁸ М. Strykowski, *Kronika...*, 1846, 2, р. 493.

⁹ *Ibid.*, т. 2, р. 473, 479.

¹⁰ *Ibid.*, р. 479.

¹¹ *Ibid.*, р. 478–479, 497.

nesą pastovesnio už mokslą; be proto ir mokslo žmogus – tarsi akmuo, tarsi nepažabotas žirgas. „Karalius, imperatorius, bajoras, artojas, etmonas, riteris / Be mokslo – tik žvėris“¹². Strijkovskio regimas idealus žmogus nėra intuityviai pasauliu ir Dievu pasikliaujantis, juos mylįs, nėra kūno ir dvasios sandoros siekiantis. Tai vien savo galia besiremianti, pasaulį palenkti, Dievo valiai atsispirti geidžianti asmenybė. Viduramžių kultūroje puoselėta Dievo ir pasaulio, Kristuje įkūnyta darni Dievo ir žmogaus jungtis ėmė eizėti.

Strijkovskio skelbiamos laisvos, valingos, šlovės geidžiančios asmenybės siekinys tiesiogiai pasireiškė literatūrinuose istorijos herojų portretuose. Pergalingo Algirdo žygio į Maskvą aprašyme pirmo vietoje iškeliamas žmogaus visagalybės idėja. Kai kam karinė kunigaikščio sėkmė galinti atrodyti neįtikėtina, bet „žinoki, mielas skaitytojau, kad virtuti nihil est peruium, budraus ir stipraus kario šaunumui nieko nėra sunkaus ir nepasiekiamo...“¹³ Asmens šaunumas yra Strijkovskiui absoliutus herojaus vertinimo kriterijus, nesisiejąs nei su tautine, valstybine, nei su religine žmogaus priklausomybe. Taip už narsą ir „širdies didybę“ Kronikoje šlovinami ir krikščionių kraują lieję lietuvių kunigaikščiai, ir Lietuvos žemes siaubę Maskvos valdovai. Ivanas Vasiljevičius, XV a. išplėšęs iš LDK Naugardą ir kitas rusų žemes, Strijkovskio liudijimu, esąs „didžios širdies vyras ir narsus riteris, dėl ko teisingai Didžiuoju pramintas“¹⁴. Algirdas, „nors buvo pagonių monarchas ir krikščionis sunkiais karais vargino, ir šiuo atžvilgiu yra kaltas ir peiktinas, vis dėlto kaip ir kiti riteriai, kurie dėl šaunumo herojais vadinami, įgijo amžinos šlovės vainiką“¹⁵. „Dorybė“ laužanti ir luomų sienas. Lietuvių bajorija atsiradusi ne tik „iš italų ir narsiųjų gotų“, bet ir „iš paprastųjų žmonių bei tamsuomenės (czern) – mat bajorystėn vartus geba atverti vien „šaunus darbai“ ir „dorybė““¹⁶.

Įgimtu asmens talentu Strijkovskis pateisina nusikalstamą, krikščionies dorovei prieštaraujančią herojaus veiklą. Nesvyžiaus rankraštyje ir Europos Sarmatijos aprašyme dėstoma lenkų istoriografijoje įsigalėjusi legenda apie Gediminą – dvaro maršalą, nužudžiusį Lietuvos viešpatį Vytenį. Strijkovskio nuomone, Gediminas, būdamas „šlovingos veiklos vyras“, pagrįstai valdžios sostą įgijęs. Didžiojo kunigaikščio kepurę fortūna jam davusi už „sumanumą ir įgimtą narsą“¹⁷. Nesvyžiaus rankraštyje doriškai pateisinamas ne tik Vytenio, bet ir Mindaugo, Treniotos, Vaišvilko, Traidenio nužudymas – juos šaunesni priešinkai „nugalabiję dėl valstybės“¹⁸. Taip pat ir Algirdas su Kęstučiu, „būdami labiau nei kiti [broliai – D. K.] apdovanoti gabumais, papročiais, grožiu ir prigimtu riteriškumu“, teisėtai esą pamynę tėvo valią ir nuvertę nuo valdžios Jaunutį¹⁹. Klasta, neišpasakytas žiaurumas, giminaičių žudynės nėra kiek nepritendo Vytauto asmenybės spindesio. Prigimta dvasios galia „įdorina“ jo piktavalius darbus²⁰. Nesmerkiamas Kronikoje ir demoniškas Mykolo Glinskio maištas: nežabota asmenybės valia, nors ir griauianti Lietuvos valstybingumą, atimanti gyvastį jos piliečiams, garbstoma kaip natūrali žmogiškumo apraiška²¹.

Lietuvos Renesanso istorinėje literatūroje itin retas atgailaujantis asmuo. Beje, atgaila buvo svetima ir ano meto italų kultūrai. Mat žmogaus elgesio kriterijumi laikyta ne Dievo priesakus vykdančios visuomenės nuomonė, bet pati savo išskirtinumu besirūpinanti asmenybė²². Strijkovskio herojus nėra linkęs savo darbų vertinti, dėl jų padarinių sielotis. Tad ir kančios jausmas jam lieka

¹² *Ibid.*, p. 497–498.

¹³ *Ibid.*, p. 13.

¹⁴ *Ibid.*, 283.

¹⁵ *Ibid.*, p. 56–57.

¹⁶ *Ibid.*, t. 1, p. 80.

¹⁷ A. Gwagwin, *Sarmatiae Europae descriptio, Cracoviae, 1578, p. 9*; M. Strykowski, *O początkach, wywodach dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia, oprac. J. Radziszewska, Warszawa, 1978, p. 226–227.*

¹⁸ M. Strykowski, *O początkach...*, 1978, p. 226.

¹⁹ M. Strykowski, *Kronika...*, 1846, t. 2, p. 2–3.

²⁰ *Ibid.*, p. 89–90.

²¹ *Ibid.*, p. 342–346.

²² A. Лоцев, 1982, p. 136–137.

veik nepažįstamas. Vien šios žemės šlovė, tarsi kelrodė žvaigždė, nutvieskia Renesanso asmenybės gyvenimo kelią.

Strijkovskio raštuose iškilęs tobulo žmogaus paveikslas visiškai atliepė jo paties gyvenseną, jo būties tiesą. Tai buvo asmenybė, itin gyvai jautusi nepakartojamos savo esybės vertę, siekusi vienkartinio gyvenimu aprėpti visą žemės pasaulio pilnatvę. „M. Strijkovskis rašė be galo skubėdamas, tarsi degte degdamas kažkokia vidine ugnimi, didžiuliu veiklos troškuliu“²³. Vos per 15 kūrybinio darbo metų jo parašyta apie 20 poezijos ir istorijos veikalų²⁴, apkeliauta Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir jos kaimyninės šalys, pabuvota Artimuosiuose Rytuose. Kelionėse tyrinėti tautų papročiai, skaitytos svetimų kraštų knygos, lankytos istorinės vietos ir riteriškai ginklu gintasi nuo pakelės užpuolikų²⁵. Kronikos autoriaus būta silpnos sveikatos ir menko kūno sudėjimo: vaikystėje galvą sutrenkęs varpas. Tačiau jo gyvenimo darbai – tai renesansinės titanizmo dvasios apraiška. Mat Strijkovskio kūrybinę galią buvo išbudinęs žemiškos amžinybės geismas. Istorinė šlovė – pamatinis jo karštligiškos veiklos tikslas. Visuose Strijkovskio kūriniuose jaučiamas gyvas, aistringas autoriaus asmuo. Darbų pratarmėse Lietuvos istorikas sąmoningai rentė savo kūrybinės individualybės kultą – nuo jo veiklos priklausęs žmogaus ir tautos likimas. Drauge Strijkovskio siekia palikti asmens ženklus pačiame šalies istorijos tekste: tarp praeities įvykių dažnusyk įterpiami autoriaus biografijos faktai, jo pastabos, pasvarstymai. Kūrybos darbe regėta viltinga galimybė išsiveržti iš užmaršties ir nebūties tamsos. Tikėta, kad istorijoje liks nemirtingi ne tik didvyrių vardai, bet ir jų žygius aprašęs poetas²⁶.

Strijkovskio veikalų pratarmės skatina visiškai pasikliauti išganančia kultūros galia: ryžtas palenkti pasaulį, parklupdyti fortūną tarsi išstūmęs iš istoriko sielos menkiausią abejonę, nerimą dėl žmogaus būties nepagrįstumo. Tačiau kituose jo raštuose netikėtai prasimuša ir skausmas, ir žmogiškos esybės ribotumo, menkumo potyris. Tai buvo jausmas, nuolat kaip šešėlis temdęs naiviai giedrą, žmogaus visagalybę teigusią humanizmo mintį²⁷.

Kronikoje sykais pasigirsta pasaulio grasos, nusivylimo žmogaus galiomis motyvas. Dievop žvilgsnį kreipdamas, savo būklės dramatiškumą prieš Žalgirio mūšį išgyvena karalius Jogaila. Mat gindamas Viešpaties jam patikėtos tautos teises, turįs nuodėmėn įbristi – pralieti krikščionių kraują²⁸. Skundu dėl žmogaus gyvenimo nepastovumo pavirsta „vargšo Švitrigailos“ paveikslas. Žygimanto Kęstutaičio išguitas iš tėvynės, „kaip priešas išvytas iš Lenkijos“, buvęs „Lietuvos, Rusios ir Žemaičių didysis kunigaikštis“ tarsi biblinis karalius Nabuchodonozaras priverstas septynetą metų Valakuose avis ganyti²⁹. Mirties visagalybės ir žmogaus menkumo nuojauta persmelkusi didžiojo kunigaikščio Aleksandro agonijos sceną. Su dviem nelygiais priešais turėjęs kovoti Lietuvos viešpats – totorių pulkais ir mirtina liga. Nuo totorių šalį išgelbėję narsūs karvedžiai, tačiau mirties jokie aukso lobiai pergalėti nevalioję. Mat negailestingas likimas jau iš anksto buvo įspėjęs tautą apie artėjančią valdovo mirtį: iš dangaus kritusi kometa ir ugnies kamuolys.³⁰

Netikėtai rauda dėl žmogaus prigimties netobulumo baigiama didaktinė poema „Dorybės pasiuntinys“. Asmens didybę aukštinęs, šlovės geismą kurstęs kūrinys užsklendžiamas „Skundu dėl visų dalykų nepastovumo ir žmogaus ketinimų prieštaravimo“. Šiame eilėraštyje prabyla nesutaikomų gyvenimo prieštaravimų išvarginta būtybė – nesugebėjusi iki galo įtikėti žemiškos garbės išganančia galia.

²³ V. Zaborskaitė, „Renesanso kultūros apraiškos M. Strijkovskio *Kronikoje*“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, t. 2(19), 1965, p. 87.

²⁴ J. Radziszewska, *Maciej Strjkowski. Hystorik-poeta z epoki Odrodzenia*, Katowice, 1978, p. 145.

²⁵ M. Strjkowski, *Kronika...*, 1846, t. 2, p. 260.

²⁶ *Ibid.*, t. 1, XXXVI; V. Zaborskaitė, 1965, p. 88.

²⁷ A. Лоцев, 1982, p. 61, 450, 612.

²⁸ M. Strjkowski, *Kronika...*, 1846, t. 2, p. 129–130.

²⁹ *Ibid.*, p. 197.

³⁰ *Ibid.*, p. 337–338.

Aukso vežimu padange riedantis saulės dievas išvydęs pamiškėje vienišą žmogų – prakeikiantį gimimo dieną, raudantį ir besiskundžiantį dangui nelemta savo dalia. Kokį kelią šioje žemėje pasirinktum, visur tave persekiosią vargai, skriaudos ir išdavystės. Bėdinas esąs pirklio likimas, sunkus artojo gyvenimas, nuolatiniai pavojai tyką jūreivio ir kario. O senatvėje kiekvieno laukianti liga ir „siaubinga mirtis su aštriausiu dalgiu“. Negalys žmogaus džiuginti nė nuobodin varąs apgailėtinas Prometėjo, Tantalo, Sizifo nemirtingumas. Nuo pikty gyvenimo patyčių nesą kur slėptis. Jei gyvensi nusizėminęs romiai ir tvarkingai, tuojau niekingi pasipūtėliai ims tau įsakinėti. Jei būsi linksmas ir išlaidus, neišvengsi šlykščių apkalbų.

Ko besiimtum, visa žmogaus minčiai prieštarauja,
Čia blogai, čia dar blogiau, ten – bjauru ir pagalvoti.
Nes protas su godžiu troškimu negali sutarti,
Protas nenori, bet įgimtos aistros jį suvedžioja.
Sunku prigimties geismams atsispirti,
Natūros klaidų nevaliojame išvengti.³¹

Šis Renesanso asmenybės skundas – natūrali laisvės maišto pasekmė, savita jo tąsa. Strijkovskio herojų neviltes valandą atrandame ne Dievo namuose maldoje suraminimo ir santarvės ieškantį, bet vieni vieną pamiškėje stovintį, rankas į tuščią, temstantį dangų iškėlusį. Jo lūpose ne atgailos, bet kaltinimo, keiksmo žodis. Į dvelktelėjusį nebūties šaltį humanizmo žmogus atsišaukia ne malda, o skundu – susitaikyti su pasauliu ir Dievu neįstengiama. Ir Niekio akivaizdoje asmens būtis lieka nepažinusi virsmo, užsisklendusi vien istorinio laiko ir žemiškos erdvės pasaulyje. Net nežinios ištikta siela nenuvertina šlovės kaip aukščiausios gyvenimo gėrybės. Laisvos valios tiesa taip pat nedrįstame suabejoti. Asmens laisvė Strijkovskiui – nelygstamas gėris, joku būdu nepalenkiamas meilės tiesai. Laisvė ir meilė, du pamatiniai dvasios gyvenimo principai, Renesanso kultūroje taip ir lieka nesuderinti. Laisvės pradą suabsoliutinę italų humanizmas paneigė žmogaus ir Dievo jungtį sergstinčią meilę. Vien meilės ir Dievo malonės tiesas išpažinęs protestantizmas kaip nuodėmingą prasimanymą pasmerkė laisvą asmens valią. Strijkovskio eilėraštyje nutapytas sukrėstos sielos paveikslas ženklina humanizmo žmogaus būklę. Tai nuo mirties nebūtin bėganti būtybė – guosdamasi savo darbų galia, ji nujaučia šiųjų trapumą ir menkumą, tačiau atsiverti maitinančiai Būčiai nevalioja. Kančia šią asmenybę ne anapusėn švieson veda, bet maištingon neviltin įstumia. Tai aklas Prometėjo, Tantalo ir Sizifo skausmas.

Ar renesansinė Lietuvos kultūra regėjo išeitį iš humanizmo aklavietės? Ar būta joje prieštaros Strijkovskio minčiai? Pirmojo Lietuvos istoriko Augustino Rotundo raštuose esama nuoseklių pastangų suderinti žmogaus gyvenime laisvės ir meilės pradus. Lenko pasikalbėjime su lietuviai humanistine, antropocentrine „dorybės“ samprata siejama su krikščioniška doros ir tiesos meile. Teigdamas nelygstamą asmens laisvės vertę, Rotundas – uolus katalikybės gynėjas³² – sykiu puoselėjo asmeniui osna meilės santykiuosna pakylėtą žmogaus ir Dievo jungtį. Jo įsitikinimu, tik laisva, šauni asmenybė galinti visuomenės erdvėje iki galo Dievo apreikštą doros tiesą ginti³³. Tikro šalies valdovo „dorybė“ privalanti remtis jo pamaldumu ir „gerumu“³⁴. Taigi Rotundas lenkė humanizmo tiesą Evangelijos dvasiai. Renesansinėje Lietuvoje jo darbai gynė dorinius asmens gyvenimo pagrindus, sergėjo žmogaus sielą, atvirą Būties šviesai. Katalikybėje rymanči Rotundo mintis tarp Vilniun atsiritusių humanizmo ir protestantizmo bangų žiedė, brandino „humanistinę religiją“ (Erikas Fromas (Erich Fromm)) – ontologinę jungtį tarp dviejų laisvų ir orių būtybių: žmogaus ir Dievo.

Rotundo žodis nebuvo naujas. Jis tik balsiau, nuodugniau atkartojau jau XVI a. pradžioje pirmųjų

³¹ *Ibid.*, p. 561–562.

³² M. Baryczowa, „Augustyn Rotundus Mielecki, Wójt Wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1935, X; 1936, XI, p. 119–127.

³³ *Rozmowa Polaka z Litwinem. 1564*, wyd. J. Korzeniowski, Kraków, 1890, p. 19–20.

³⁴ *Ibid.*, p. 60.

Lietuvos poetų humanistų išsakyta nuostata. Jono Visliciečio, Mikalojaus Husoviano epinėje poezijoje naujieji humanizmo idealai buvo įlieti katalikiškon pasaulėžiūron, suderinti su Kristaus tiesa. Erazmo Roterdamiečio (1469–1536) praskintas takas, jo sergėta laisva krikščionybės dvasia ankstyvojo Renesanso Lietuvos menininkus gelbėjo iš uždaro antropocentrinės pasaulėvokos rato³⁵.

Tad Strijkovskio raštuose išsakyta žmogaus samprata renesansinėje šalies kultūroje nebuvo nei visuotinė, nei vienintelė. Tai tėra nuoseklios, kraštutinės, aklavietėn atsidūrusios humanizmo minties apraiška. Strijkovskio herojus – savosios didybės aprėžtas, sukaustytas žmogus. Vienatinis rūpestis, siejās šį egocentišką asmenį su visuomenės būtimi – tai meilė tėvynei. Patriotizmas greta šaunumo Strijkovskio darbuose, kaip ir visoje renesansinėje šalies literatūroje, yra pamatinis žmogaus vertinimo matas: teisingai gyvenančio asmens priedermė – ne vien sau, bet ir tėvynei „nemirtingos šlovės“ ieškoti³⁶. Tačiau ir šis asmens ir tautos, asmens ir tėvų žemės ryšys nėra altruizmu grįstas: humanizmo laikų žmogus tautos valstybiniame gyvenime visų pirma regėjo dirvą asmeniam šaunumui išsiskleisti, asmeninei šlovei pelnyti³⁷. Kita vertus, kaip tik Renesanso amžius susiejo asmenį ir tautą sąmoningai suvokta ontologine jungtimi: tik tautos pasaulyje asmens buvimas darėsi prasmingas ir būtiškai pagrįstas.

Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 22–31.

³⁵ В. Дорошкевич, *Неолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. Первая половина XVI в.*, Минск, 1979, p. 116–117, 138, 144–146.

³⁶ M. Strykowski, *Kronika...*, 1846, t. 1, XXXVI.

³⁷ A. Kraus, *Grundzüge barocker Geschichtsschreibung. Historisches Jahrbuch*, München–Freiburg, 1968, p. 72–73.